

De Bossche watersnoodramp van 1757 verwerkt in een gedicht

Bachelorscriptie historische letterkunde

Nederlandse Taal en Cultuur

Sharon Bakker, S1006569

Eerste begeleider: Lotte Jensen

Tweede begeleider: Adriaan Duiveman

Inleverdatum: 7 juni 2020

Samenvatting

In deze scriptie wordt het gedicht *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757* van H.L. Van Linden besproken. Dit gedicht beschrijft de overstroming die in 1757 plaatsvond in de stad 's-Hertogenbosch. Aan de hand van theorieën over rampenliteratuur wordt het gedicht geanalyseerd om te achterhalen wat de functie ervan is. Uit het onderzoek blijkt dat Van Linden poogt een saamhorigheidsgevoel te creëren op de bededag, de dag waarop het gedicht is voorgedragen. De scriptie behandelt dit aan de hand van drie onderdelen: de gebouwen, de mensen en de godsdienst. Er is gebleken dat de gebouwen als bescherming van de stad dienden tijdens de overstroming, maar dat zij geen weerstand konden bieden. Wel waren gebouwen nuttig voor de mensen om enigszins droog te blijven. Vervolgens is er het kopje mensen. In dit onderdeel worden de korte verhalen over individuele mensen in verschillende situaties beschreven. Hier komen enkele motieven terug die door verschillende theoretici zijn waargenomen in rampenliteratuur. Ook blijkt de individuele mens te staan voor de gehele gemeenschap. Dit is ook de aanloop naar het laatste punt, namelijk religie. Onder dit punt wordt de nadruk gelegd op hoe Van Linden de gemeenschap ziet in relatie tot God. Hij beschrijft in zijn tekst dat mensen gezamenlijk tot God moeten bidden en samen hun leven moeten beteren.

Inleiding

In 1757 was er in 's-Hertogenbosch een verwoestende overstroming. De rivieren waren door het smeltende ijs van die winter overgelopen, wat de watersnoodramp tot gevolg had. De Bossche dichter H.L. van Linden noemt de overstroming een verschrikkelijke ramp, die men niet gezien had sinds 1740.

Hij heeft over de watersnoodramp van 1757 een gedicht geschreven, die op de algemene Nederlandse bededag werd opgedragen. De titel van dit gedicht is *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelijkste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*. Van de auteur is bekend dat hij een notaris was in de stad Den Bosch. Het gedicht was gedrukt door J. Palier, een en boekdrukker in Den Bosch. Volgens de titelpagina van het gedicht woonde hij op de grote markt in het centrum van de stad. Omdat de boekdrukker een predikant was, is het aannemelijk dat het gedicht geschreven was vanuit een protestants wereldbeeld. In de achttiende eeuw was het protestantisme de belangrijkste godsdienst. Het gedicht is daarom ook voor de bededag van de protestantse kerk geschreven. In het gedicht over de Bossche watersnoodramp speelt de godsdienst daarom een belangrijke rol. Het gedicht is opgebouwd in 36 strofen, waarbij de laatste strofe korter is dan de andere strofen. Het rijm in het gedicht is in bijna iedere strofe hetzelfde, namelijk ABBACCDEEDFF. Er is wel één strofe waarin het rijmschema afwijkt. Dit is de tweede strofe op pagina 20. Hier is het rijm ABBCDDEFEGG. In de strofe eindigt de eerste regel namelijk op 'liegt' en de vierde regel op 'gepokt'¹. Er is daarentegen geen metrum terug te vinden in het gedicht. De regelbouw per strofe is onregelmatig. Sommige regels zijn twaalf tot dertien lettergrepen, andere regels zijn acht tot negen lettergrepen. Wel is er verdeeld over het hele gedicht een regelmaat in de regelbouw. Wanneer een regel twaalf lettergrepen is, zijn alle zelfde regels in andere strofen ook net zo lang. Een voorbeeld hiervan is de kortere regel die in het gedicht zit. De kortere regels zijn de vijfde en de elfde van de strofe. Dit geldt voor iedere strofe in het gedicht. Het gaathier ook twee keer om de eerste van de twee opeenvolgende vormen van eindrijm, namelijk bij CC en bij FF.

¹ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelijkste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 20.

Inhoudelijk is er iets dat bij een eerste lezing van het gedicht opvalt. Dat is hoe Van Linden het verhaal vanuit een ik-persoon vertelt, die beschrijft wat hij heeft gezien tijdens de ramp. De gebeurtenis beschrijft hij aan een zangnimf, die hij aanroep. Hij vertelt hoe zij samen door de stad lopen na de overstroming. Dit is vergelijkbaar met het aanroepen van een muze in de Klassieke Oudheid, zoals in teksten van Homerus gebeurde. Dit was iets dat dichters in de achttiende eeuw vaak deden. Het was een bewijs van de kennis die zij hadden. Het gedicht begint met het beschrijven van de ramp via verschillende korte verhalen van mensen die moeten overleven in de watersnoodramp. Dit loopt bijna door tot het einde. Daar geeft Van Linden aan hoe de Bossche gemeenschap dankbaar moet zijn voor het overleven van de ramp. God heeft hen beschermd, maar om te voorkomen dat dit weer gebeurt, moet iedereen een beter leven leiden.

In deze scriptie wordt een onderscheid gemaakt tussen de stad met betrekking tot gebouwen en de stad met betrekking tot de mensen die in de gebouwen leven, dus de gemeenschap. Dit onderscheid was in de late middeleeuwen al terug te vinden in de stad. Dit legt regisseur E. Hodges ook uit in haar werk *Urban Poetics in the French Renaissance*. Zij maakt hier een onderscheid tussen *urbs*, *polis* en *civitas*. *Urbs* gaat om de architectonische opbouw van de stad, dus de gebouwen, straten en de stadsmuren. Onder *polis* wordt de politiek van de stad verstaan. *Civitas* gaat om de gemeenschap. Binnen deze gemeenschap vinden sociale interacties plaats door de mensen die in de stad leven.² In deze scriptie wordt met name aandacht gegeven aan de *urbs* en de *civitas*. *Polis* wordt in de scriptie niet behandeld, omdat Van Linden hier in zijn gedicht weinig aandacht voor heeft.

Er is in de laatste jaren meer aandacht gekomen voor de solidariteit in sociaalhistorisch onderzoek van rampen. Dit draagt bij aan een grotere interesse in de culturele identiteit van een gemeenschap en de manier waarop een ramp wordt verwerkt in de kunst en cultuur. Zoals historicus G.J. Schenk in 'Historical disaster research: state of research, concepts, methods and case studies' zegt, zijn rampen onderdeel van de geschiedenis van een gemeenschap. Er is enkel sprake van een ramp als het leidt tot maatschappelijke impact. In Nederland is nog weinig aandacht geweest voor rampen en de gevolgen daarvan in de literatuur.³ Letterkundige L. Jensen is een van de onderzoekers

² E. Hodges (2008). *Urban Poetics in the French Renaissance*, pp. 7-8.

³ G.J. Schenk (2007). 'Historical disaster research: state of research, concepts, methods and case studies', pp. 9-22.

die zich heeft beziggehouden met rampenliteratuur. In *Wij tegen het water* bespreekt zij dat een ramp de samenleving beïnvloedt. Dit is bijvoorbeeld te zien in de kunst. Jensen zegt dat bijvoorbeeld schilderijen en literatuur bijdragen aan een saamhorigheidsgevoel in de gemeenschap. Zij beschrijft dat de rampenliteratuur vaak reageerde op de zonden van de gemeenschap. Er was dan ook een moraal te vinden in de literatuur.⁴ Historicus C. Rohr heeft een vergelijkbare benadering gebruikt met betrekking tot rampenliteratuur. Hij beschrijft in 'Writing a Catastrophe. Describing and Constructing Disaster Perception in Narrative Sources from the Late Middle Ages' hoe verschillende motieven terugkomen in rampenliteratuur. Rohr bepleit dat er voor dezelfde soortramp dezelfde beschrijvingen worden gebruikt in verschillende teksten uit de late middeleeuwen. Hij zegt dat hier vaak Bijbelse gebeurtenissen voor gebruikt worden.⁵ Zulke motieven zijn ook in het gedicht van Van Linden terug te vinden. Soms worden er niet alleen voor de hand liggende motieven gebruikt om een ramp te beschrijven. Er wordt in rampenliteratuur ook gebruik gemaakt van metaforen en beeldspraak. In het artikel 'Making Crises and Catastrophes – How Metaphors and Narratives shape their Cultural Life' van letterkundige A. Nünning wordt besproken hoe metaforen in rampenliteratuur de cultuur van de samenleving definiëren. Hij bespreekt hoe een ramp iets doet met de cultuur. Rampenliteratuur is een reactie op de ramp en de veranderingen die volgen op de ramp.⁶ Letterkundige F. Lavocat bespreekt in 'Narratives of Catastrophe in the Early Modern Period: Awareness of Historicity and Emergence of Interpretative Viewpoints' hoe rampen in de literatuur worden geïnterpreteerd. In haar tekst laat zij zien hoe in rampenliteratuur de ramp werd beschreven aan de hand van voorbeelden van individuele mensen. Deze voorbeelden waren dus een synecdoche voor de gehele ramp en de gemeenschap. In een synecdoche wordt een groot deel beschreven door daar een klein onderdeel van te noemen.⁷ Dit is ook te zien in het gedicht over de Bossche watersnoodramp van 1757.

Een andere benadering van de rampenliteratuur is die van kunsthistorica M. Juneja en historicus F. Mauelshagen. Zij bespreken in hun artikel 'Disasters and Pre-industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives' het idee van morele

⁴ L. Jensen (2018). *Wij tegen het water*, pp. 9-13.

⁵ C. Rohr, (2007). 'Writing a Catastrophe. Describing and Constructing Disaster Perception in Narrative Sources from the Late Middle Ages', pp. 88-102.

⁶ A. Nünning (2012). 'Making Crises and Catastrophes – How Metaphors and Narratives shape their Cultural Life', pp. 59-85.

⁷ F. Lavocat (2012). 'Narratives of Catastrophe in the Early Modern Period: Awareness of Historicity and Emergence of Interpretative Viewpoints', pp. 263-268.

causatie, dus dat de ramp veroorzaakt werd doordat mensen zondig waren. Hierbij hangt de term 'economy of sin' samen, namelijk dat mensen dachten dat de ramp een straf van God was. Mensen moesten volgens de rampenliteratuur iets van de ramp leren, zoals dat zij hun leven zouden moeten beteren. Hoe er met een ramp wordt omgegaan verschilt per cultuur, maar rampen hebben altijd een invloed op de identiteit van een gebied.⁸ Dit idee dat een ramp een straf van God is, wordt ook duidelijk uit de bededagen die er in de late middeleeuwen gevoerd werden in de protestantse kerk. Historicus A. Duiveman bespreekt in 'Praying for (the) Community: Disasters, Ritual and Solidarity in the Eighteenth-Century Dutch Republic' hoe de bededagen bedoeld waren om een gemeenschap te creëren doordat het mensen in de samenleving bij elkaar brengt.⁹

Deze scriptie past bovengenoemde benaderingen toe op het gedicht over de Bossche watersnoodramp van 1757. De functie van het gedicht staat centraal. Wat is de boodschap die Van Linden wilde meegeven? In dit stuk betoog ik dat de dichter de gemeenschap wilde aanspreken en een saamhorigheidsgevoel wilde creëren. Van Linden heeft het gedicht op de bededag op 16 februari 1757 voorgedragen en de protestantse kerk en God zijn daarom belangrijke aspecten in het gedicht. In het gedicht worden verschillende onderdelen van de Bossche samenleving besproken.

Allereerst wordt de fysieke stad besproken. Het draait hier om de gebouwen en de stadsmuren. Vervolgens zijn er de korte verhalen over verschillende mensen die door de ramp zijn getroffen. Ten slotte is er de rol van God en de kerk. Samen draagt dit alles bij aan het verbeteren van de gemeenschap en het creëren van een saamhorigheidsgevoel. Het werkstuk is ook opgedeeld in een vergelijkbare volgorde. Eerst wordt de rol van de gebouwen beschreven, daarna de rol van de verhalen over de inwoners van Den Bosch en vervolgens de rol van God in de samenleving.

⁸ M. Juneja, & F. Maelshagen (2007). 'Disasters and Pre-industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives', pp. 2-28.

⁹ A. Duiveman (2019). 'Praying for (the) Community: Disasters, Ritual and Solidarity in the Eighteenth-Century Dutch Republic', pp. 543-554.

Stadsmuren en gebouwen

In het begin van het gedicht spreekt Van Linden de mensen van Den Bosch aan over de stad. Hij zegt dat de stad zich niet had kunnen voorbereiden op de overstroming. Er was volgens Van Linden ook niets dat het water kon tegenhouden. Hierbij spreekt hij over de stadsmuren van Den Bosch. Hij beschrijft hoe het water alles dat in de weg stond, verwoestte: namelijk de muren, bruggen en poorten. Van Linden beschrijft dit aan de hand van een metafoor:

*“Wat baat u sterke Stad nu Bomben en Canon?
Wat Uw Cartouwen, en Uw Poorten, Wagten, Muuren?
Waar 't vloeyend Leger komt, daar kan geen Krygsman duuren,
Van wien het onvoorziens zoo Post op Post afwon.
De toegang is afgesnêen!
Het ramt de Bruggen weg, die dryven een voor een!
De Vesting-Werken zyn doorploegt met bres op bres.
De Palisaden zyn gewonnen zonder schieten,
Die 't wakk're Garnisoen al wadende verlieten.
Hier staat geen s'Lands Soldaat, geen Zwitzer, Waal off Hes!
Elk schuurt syn piek maar met te loopen,
Daar reets het Stads-Volk niets van buyten op kan koopen.”¹⁰*

In bovenstaand citaat wordt een metafoor gebruikt om de overstroming te beschrijven. Hier is sprake van een oorlogsmetafoor, waarbij het binnenstromen van het water wordt vergeleken met een belegering. Het water wordt vergeleken met een vijandig leger, dat bestendig was tegen iedere verdediging van de stad. Hoewel de stadsmuren dus als een sterke verdediging dienden, konden ze het water niet bestrijden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de zin “Wat baat u *sterke stad* Bomben en Canon?” Van Linden beschrijft hoe de stad vol staat met bewapening, zoals kartouwen en kanonnen. Kartouwen zijn wapens die vergeleken kunnen worden met kanonnen. Ze zijn korter en gebruiken zwaardere kogels. Kartouwen zijn bedoeld als bescherming tijdens een belegering. Toch konden wapens die voor een belegering bedoeld waren, niets doen tegen de aanval van het water. Van Linden toont ook aan dat geen enkele menselijke verdediging, zoals een soldaat, iets zou kunnen doen tegen een allesomvattend leger, zoals het water. Door het water worden de muren verwoest en de bescherming van de stad kan de aanval van het water niet tegenhouden.

¹⁰ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyf van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 4.

Zo zegt Van Linden dat de palisaden zonder veel strijd zijn overgenomen. Hieruit blijkt ook dat Den Bosch niet veel kon doen tegen het water. Er wordt gezegd dat het water iedere uitgang afsnijdt, mensen konden dus de stad niet ontvluchten. Het water wordt dan ook vergeleken met "s'Lands Soldaat". In dit citaat noemt Van Linden verschillende huursoldaten, zoals de Zwitser, Waal of Hes. Dit zijn soldaten die omgekocht kunnen worden. Men zou deze soldaten dus wel kunnen overhalen om de stad niet aan te vallen. Tegenover deze soldaten staat dus het water, dat, in tegenstelling tot de voorbeelden in het citaat, niet onderuit gehaald kan worden en niet overgehaald kan worden om te stoppen met de aanval. De stad was niet geschikt voor bescherming tegen een overstroming. Er wordt hier dus gezegd dat men te maken heeft met een belegering die zij onmogelijk zouden kunnen winnen. Het water is niet als een soldaat, het is als een onverslaanbaar leger zonder zwakke plekken. Alle verdedigingswerken van de stad zijn nutteloos tegen het water. Van Linden toont hier dus aan dat de overstroming erger zou zijn dan een belegering van een vijand. Door de overstroming met een oorlogsmetafoor te beschrijven, laat Van Linden zien hoe verwoestend en onmogelijk te stoppen het binnenlopende water is. Het wijkt voor niets of niemand en niemand kan er iets tegen doen.

De gebouwen in Den Bosch worden in het gedicht van Van Linden gebruikt als ondersteuning van verschillende andere aspecten in de tekst. Een eerste voorbeeld is hoe onderdelen van de stad worden gebruikt om te beschrijven hoe het water binnenstroomt. Dit blijkt onder andere uit de genoemde metafoor. Hier wordt aangetoond hoe erg het water was door te laten zien hoe de muren het water niet tegen konden houden. Het blijkt ook uit andere voorbeelden, zoals hoe de straten niet meer zichtbaar waren door de overstroming: "Terwyl het Dag-light komt! Men ziet geen steeg geen straten, Geen Goot, geen Stoep, geen Bank is in syn oog bekend."¹¹ De hoogte van het water wordt gemeten aan de hand van de huizen. Hoe hoger de verdieping in het huis, hoe hoger het water. Zodra de kelder wordt genoemd, is het water nog redelijk laag, maar als het over zolders gaat, staat het water ook ten hoogte van de zolder. Wanneer het water weer weggaat worden ook de straten weer zichtbaar.

¹¹ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyf van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 8

Het gaat vaak ook niet alleen om hoe het water de stad binnenkomt, maar ook hoe mensen aan het water moeten ontsnappen. Er wordt bijvoorbeeld gezegd dat men niet veilig is in de kelder en daarom naar de zolder moet gaan: “Geen Kelder-kamer helpt. ’T Moet hoger en op Solder: Ja dan de Pannen uyt.”¹² Mensen hadden ook last van het hoge water en zij moesten alternatieven bedenken om zich te verplaatsen: “Geen Koets diend een Genees-Heer meer: Hy kruypt de Vensters in na booven met een Leer.”¹³ Daarnaast komt verschillende keren terug dat mensen onderdelen van de stad gebruikten om te overleven in de overstroming. Een voorbeeld van hoe mensen gebruik maken van gebouwen en andere voorwerpen is: “De Schuyten zyn geprest op ’t hoog bevel der Heeren Ten dienste in yder Wyk. De stelten half verrot Zyn nu van d’ allergrootste nut.”¹⁴ Hier wordt beschreven hoe men kleine boten voor op de binnenvaart gebruikten om grotere groepen te vervoeren. Ook beschrijft Van Linden hier hoe de mensen gebruik konden maken van houten palen die verrot waren. Voorwerpen die in de samenleving voor de overstroming geen toegevoegde waarde hadden, waren tijdens de watersnoodramp wel nuttig. Het gaat hier niet alleen om onderdelen van de gebouwen, maar het gaat soms ook om gehele gebouwen, zoals in een voorbeeld over hoe men allerlei onderdelen moest halen van een leegstaand huis.

Dit is niet de enige manier waarop de gebouwen een link hebben met de mensen in Den Bosch. Er is namelijk een voorbeeld van de ovens van de bakker die niet meer aangingen. Door het water zouden zij niet aangaan. De bakker is voor de mensen uit de stad een essentieel onderdeel van de samenleving. Als de ovens van de bakkerij niet aan kunnen, kan er ook geen brood gebakken worden. Dit zorgt ervoor dat mensen geen eten zouden hebben. Het waren niet alleen de mensen die moesten lijden onder een voedseltekort, maar ook de dieren hadden niets om te eten. Dit komt ook terug in onderstaand citaat:

*“Daar lagt een Officier met d’ aankomst van de Stroomen!
Hy weertze datze niet in s’ Lands gebouwen koomen!*

¹² H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s’ Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 8.

¹³ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s’ Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 14.

¹⁴ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s’ Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 9.

*Omdykt de Stallen, dat syn Paarden droog-voets staan!
Die kunst moet ieder een gedenken;
Het Maas-nat kan hier geen Dragonders Paarden krenken!
Nu naderd het gebrek dat schrale Monster-dier!”¹⁵*

In bovenstaand citaat probeert een officier het water tegen te houden, zodat de paarden niet onder water zouden staan. Toch zegt Van Linden dat de paarden, hoewel zij geen last hebben van het water, zij last hebben van de honger. Het water heeft er dus niet alleen voor gezorgd dat mensen het risico lopen te verdrinken, maar ook dat er een hongersnood is opgetreden. Mensen en dieren krijgen last van honger, er is een tekort aan voedsel. Dit is ook al gebleken aan de bakkersovens die onder water staan. Hier is de stad een belangrijke invloed op de mensen in de stad. Zodra er iets mis is met de gebouwen, beïnvloedt dit de mensen en de dieren direct.

Hetzelfde geldt voor de kerken. Als deze onder water staan, kunnen mensen hier ook niet binnen. In dit geval wordt er ook een link gelegd tussen gebouwen en religie. Kerkgangers konden niet de kerk binnen, maar zij moeten naar het stadhuis. Doordat de gebouwen ontoegankelijk zijn geworden door de overstroming, kunnen de gebouwen niet de functie vervullen die zij voor de overstroming wel voor de mensen konden vervullen. Op het eind van het gedicht wordt God bedankt voor het redden van de stad. De mensen worden aangespoord om ook God hiervoor te bedanken, zoals blijkt uit pagina 26, waar Van Linden aangeeft hoe God de stad heeft gered van de watersnoodramp.

¹⁵ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 10.

Verhalen over mensen in nood

Een stad bestaat niet alleen uit muren en gebouwen. De gebouwen staan er juist voor de gemeenschap die binnen de stadsmuren leeft. Zij zijn de samenleving die er in een stad plaatsvindt. De gebouwen dienen als ondersteuning voor het leven van deze mensen. Er zijn in het gedicht korte verhalen te vinden over mensen die te maken krijgen met de watersnoodramp. Deze verhalen zijn bedoeld om sympathie op te wekken bij het publiek. Dit is iets dat Françoise Lavocat bepleit. Zij stelt dat zulke verhalen vaak voorkwamen in vroegmoderne rampenliteratuur. Deze verhalen dienden om de gehele ramp te beschrijven aan de hand van individuele voorbeelden.¹⁶

Van Linden beschrijft in zijn gedicht hoe hij door de stad loopt en de gevolgen van de overstroming kon zien. Hij vertelt over verschillende dingen die hij had gezien tijdens de watersnoodramp. De verteller is hier dus persoonlijk betrokken bij de gebeurtenis:

*“Meent niet dat ik dit lieg.
Met meer dan drie off viermaal tien
Heb ik in onse Vest dat treur-stuk aangezien.
Hier overstelpt myn hart!”¹⁷*

Lavocat bespreekt in haar artikel dat men het belangrijk vond dat er sprake was van wederzijdse hulp in rampen. Dit belang komt volgens Lavocat ook naar voren in de rampenliteratuur. Zoals eerder al gezegd is, beschrijft zij hoe er vaak verhalen over het individu werden geschreven om daarmee de massa te beschrijven. Zo zijn kleine situaties van mensen in nood bedoeld om de gehele ramp te beschrijven. Verhalen over kleine reddingsacties laten zien hoe veel mensen elkaar tijdens en na de overstroming moesten helpen.¹⁸ Deze korte verhalen komen ook voor in de tekst van Van Linden. Hij beschrijft verschillende mensen die in hun situatie toch proberen anderen te helpen. Een voorbeeld hiervan is de dokter die niet meer over straat kan naar zijn patiënten, maar een bootje gebruikt en door de ramen naar binnen gaat:

*“Het Zieke Gast-huys vlugt de Zieken van den haart!
De Docters in de Stad, waar na de Lyders haaken,*

¹⁶ F. Lavocat (2012). ‘Narratives of Catastrophe in the Early Modern Period: Awareness of Historicity and Emergence of Interpretative Viewpoints’, pp. 263-268.

¹⁷ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyf van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s’ Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 8.

¹⁸ F. Lavocat (2012). ‘Narratives of Catastrophe in the Early Modern Period: Awareness of Historicity and Emergence of Interpretative Viewpoints’, pp. 263-268.

*Gaan niet te voet, maar staan in Booten, Kuypen, Aaken.
Die nu niet veel en stuyt is beter als vermaard.
Geen Koets diend een Genees-Heer meer:
Hy kruypt de Vensters in na booven met een Leer.
De Laarsen, die tot nu het eelste waaren van
De schat van ieder een, schoon digt als syne zeeven,
Zyn hoe genaemt te kort, het smeeren kan niets geven:
Het dringt 'er suyzend' in."¹⁹*

Een opvallende verhaal is een beschrijving van een vrouw die haar man dronken op een vat ziet drijven. Dit beeld lijkt eerder een ander nut te hebben. Hier is de ernst van de situatie iets meer naar de achtergrond gekropen en er is plaats gemaakt voor een beetje lucht voordat de trieste verhalen over de moeders en de kinderen beginnen. Dit verhaal van de dronken man ziet eruit als een luchtig opstapje naar ergere ongevallen:

*"Daar staat een Vrouw, die schynt nog bly,
Terwyl te harent ryd met Bacchus op syn zy'
Haar Man door 't Pakhuys heen. Daar kantelt dan een Vat.
Daar dobbert ledig sust. Zy zegt, hoe zal dit lukken?
Het eene Fles-hock voor, het ander na gaat stukken!
En och! Myn arme Man is van de reuk als sat!"²⁰*

De vrouw ziet haar man dronken rondrijven. Ze is bang dat hij het niet zou overleven. Zij weet niet hoe deze situatie goed zou gaan. Hieruit blijkt dus ook dat er niet alleen sprake was van iets waarom mensen moesten lachen, maar dat het een probleem zou zijn als iemand dronken was tijdens een ramp. Dit ziet Van Linden dus als onverantwoord gedrag. De dronken man is compleet hulpeloos. Het verhaal draagt daarom een morele les met zich mee. Het is volgens Van Linden niet goed om te veel te drinken en dronken te worden. Na bovenstaand verhaal worden de verhalen ernstiger, zoals hoe de man en vrouw worden weergegeven in latere passages. Er is op verschillende momenten sprake van een man die zijn vrouw probeert te redden of van een vrouw die weent om haar man. Dit wordt beschreven om de emotie weer te geven. Het laat ook de hulpeloosheid zien van de mensen tijdens de overstroming. Dit duikt op verschillende plekken in het gedicht op en laat zien hoe ernstig de overstroming is. De vrouw is vaak ook afgebeeld met een of meer

¹⁹ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyf van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 14.

²⁰ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyf van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, pp. 5-6.

kinderen. De moeder doet er in dit voorbeeld alles aan om haar kinderen te beschermen tegen het water en de kou van de wintermaanden:

*“Daar zygtze neer en pakt twee Jongsten in haar schoot,
Omslaatze met een Rok, dieze eerst staat uyt te wringen,
Terwyl nog and’re drie haar om de Leeden springen!
Om door beweging hen te hoeden van de Dood.”²¹*

Een ander motief is het kind in een wiegje dat in het gedicht van Van Linden op verschillende momenten terugkeert. Jensen stelt in *Wij tegen het water* dat het beeld van een kind in een drijvende wieg al eeuwenlang in literatuur over watersnoodrampen terugkeert. Zij legt hierbij de link met de Bijbel, met het kindje Mozes, en stelt dat dit bedoeld was om het publiek te raken. Dit werd zowel gedaan om medelijden te wekken voor de moeder en haar kind als om aan te tonen dat God deugdzaam mensen beschermt.²²

Dit beeld van een kind in een drijvende wieg wordt ook in dit gedicht beschreven: “Een moeder dekt haar Kind en grypt het uyt de Wieg, Die reeds aan ’t dobb’ren is.” (p. 8) Dit beeld van het kindje in de wieg staat in het gedicht tussen andere verhalen over mensen die dierbaren langs zagen drijven of probeerden te beschermen. In dit geval zijn de verhalen bedoeld om sympathie bij het publiek op te wekken, om te laten zien hoe ernstig de overstroming was.

Dit hangt ook samen met een ander punt dat Jensen aankaart, namelijk dat er in dit soort rampenliteratuur sprake was wat zij “wonderbaarlijke reddingen” noemt. De moeder van het kind in de wieg heeft haar kind kunnen redden uit een wieg, die zij voorbij zag drijven. Andere voorbeelden zijn mensen die het volgens Van Linden alleen hebben overleefd, omdat God hen had beschermd. Dit is volgens Jensen allemaal bedoeld om mensen te wijzen op de rol die God heeft in de samenleving. Ook dit is terug te vinden in het gedicht van Van Linden. Hij wijst op het eind van zijn gedicht erop dat zijn publiek door God is gered:

*“Een elk voor zig weet best,
Wat off hy heeft gesmaakt, en wat
Hem stigten kan op ’t zien van een geslagen Stadt,*

²¹ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s’ Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 9.

²² L. Jensen (2018). *Wij tegen het water*, pp. 20-22.

*Een stad nu weer gered, ontbloot, verlost, verblyd!
Dankt uwer Vad'ren God! Op Uw doordreeven Muuren
Zy Hy de Wagter zelfs! Hy doe de Vreede duuren!
Uw doen zy syne wil, terwyl gy waakzaam zyt!"²³*

De verhalen worden dus met name geschreven in het gedicht van Van Linden om sympathie bij het publiek op te wekken. Niet alleen hiervoor worden ze gebruikt, maar ook om aan te tonen dat men goed moet zijn in het vervolg, zodat God hen zal beschermen. Hier komen dus de korte verhalen samen met het aanspreken van de gemeenschap. Op dit punt wordt het individu niet meer genoemd als synecdoche voor de massa, maar de massa wordt hier direct aangesproken. Er wordt een oproep gedaan tot een hechte samenleving, zoals in de volgende paragraaf verder wordt uitgewerkt.

²³ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 26.

Godsdienst in de gemeenschap

In het gedicht spelen God en de protestantse kerk een grote rol. Eén van de voorbeeldverhalen van mensen bespreekt namelijk hoe een man begon te bidden. Hij beschrijft hoe men in Zijn genade is en hoe hij hoopte te blijven leven om de stad op te zien bouwen:

*“Een ongevoelige begint uyt vrees te bidden,
En roept; Myn God, wy zyn in Uwe magt in 't midden
Van Vloed, en Ys en Storm! O Hemel onse wensch
Is eeniglyk de dag t' aanschouwen,
De dag daar nevens U wy hoop en troost op bouwen!”²⁴*

De ‘ongevoelige’ bidt tot God en maakt duidelijk dat hij afhankelijk is van God om de overstroming te overleven, om de dag te zien waar de stad weer opgebouwd wordt. Zoals eerder ook al is beschreven, hebben mensen de ramp overleefd op wonderbaarlijke manieren, die aan God werden gelinkt.

Later in het gedicht spreekt Van Linden over de bededag, dezelfde dag waarop het gedicht is voorgedragen. Een bededag is een dag waarin wordt gereflecteerd op een ramp die kort ervoor heeft plaatsgevonden. Deze dag werd georganiseerd als reactie op een recentelijk gebeurde ramp. Na 1713 was er ook sprake van een nationale, jaarlijkse bededag. Op een bededag moesten mensen reflecteren op de zonden die de gemeenschap de afgelopen tijd had begaan. Het was de bedoeling dat mensen na de rituelen van de bededag hun leven zouden beteren. Mensen kwamen samen in een kerk. Een belangrijk onderdeel van de bededag was ook het doneren van geld voor mensen in een slechtere situatie.²⁵

Van Linden beschrijft hoe het water de kerken uit moest voordat de bededag door kan gaan. Hij vertelt dat God de inwoners van Den Bosch buitenhoudt, omdat het volk slecht was geweest. Het was de bedoeling dat mensen op de bededag samen zouden komen, zoals op pagina 17 wordt beschreven. De kerken worden gezien als de huizen van God. Voorheen kon iedereen verzamelen op dezelfde plek als altijd, maar Van Linden beschrijft hoe dat niet meer gaat door de overstroming. Zoals in het eerste hoofdstuk al

²⁴ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 8.

²⁵ A. Duiveman, (2019). ‘Praying for (the) Community: Disasters, Ritual and Solidarity in the Eighteenth-Century Dutch Republic’, pp. 543-554.

was gezegd, konden mensen niet meer naar dezelfde kerk die zij gewend waren. In het gedicht wordt beschreven hoe dit nog lang het geval bleef, aangezien de kerken verwoest waren door het water. Hij richt zich niet enkel op zijn eigen stroming, maar ook op andere stromingen binnen het christendom. Hij beschrijft namelijk hoe het zondige volk verdeeld is onder deze stromingen. Dit blijkt uit “Verstrooyt het onreyn Volk gelyk een hand vol kaff.”²⁶. Van Linden vergelijkt de gemeenschap met een hand vol koren, allemaal verschillende zaadjes binnen één hand. Hij zegt dus dat de stad bestaat uit allemaal verschillende mensen die op één plaats zijn. De eerste stroming die hij noemt is het Calvinisme, de stroming waartoe hij zelf behoort. Vervolgens noemt Van Linden ook mensen uit andere stromingen die in vergelijkbare situaties zitten:

*“De Roomsgezinde zoo gezet op haar gebod
Om dienst te hooren zyn beroofd van Kerken-Huysen!
D’ Altaaren staan ontblood! Men ziet het Water suysen
Daar eerst de schaare knield! Haar treft niet min dit lot!
Dan oók haar Priesters onbezweken
Verschaffen plaats genoeg om God voor ’t Land te smeken,
En al wat kan komt op.”²⁷*

Hier beschrijft Van Linden hoe een roomsgezinde niet meer de kerk in konden, omdat alle versiering van de altaren was weggevaagd door het water. Er bleef hierdoor enkel een lege kerk over. Dit citaat verwijst dus naar de katholieke kerk. Door deze verwijzing naar het katholicisme plaatst de dichter deze stroming naast het Calvinisme. Hij ziet hen als gelijken en niet als minderwaardig. Hij bespreekt hier dat ook mensen van andere stromingen uit het christendom bij de gemeenschap horen. Van Linden bepleit hier dus dat God iedereen beschermt, niet alleen de protestanten. De gemeenschap bestaat dus uit verschillende godsdiensten en al deze gelovigen moeten samenwerken voor een betere toekomst. Er worden in het gedicht verschillende andere stromingen aangehaald, zoals de Franse hugenoten in Nederland. Dit blijkt uit “In ’t Walsche Kerkje, dat zeer hoog Voorheen was voor St: An getimmerd op het droog.”²⁸ De kerk die hier bedoeld wordt is de

²⁶ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyf van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s’ Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 17.

²⁷ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyf van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s’ Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, pp. 18-19.

²⁸ H.L. Van Linden (1757). *Gedenk-zuyf van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s’ Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757*, p. 17.

Wallonische kerk. Dit is in Nederland de kerk van de hugenoten. Van Linden noemt de stromingen, maar keurt ze niet af. Hij noemt ze om te laten zien dat zij ook behoren tot de Bossche samenleving, want ook zij zitten nu zonder een kerk en ook zij moeten nu tot God bidden.

De dichter geeft niet alleen in het gedicht aan hoe mensen reddeloos zijn zonder de kerk, maar ook hoe zij God moeten bedanken en hoe zij God moeten gehoorzamen. Dit blijkt ook uit de conclusie van zijn gedicht, die eerder al beschreven is. Van Linden beschrijft dus hoe God de stad heeft beschermd en noemt hem zelfs de wachter van de stadsmuren. Hij spoort de mensen aan om naar God te luisteren opdat alles in het leven goed zal gaan, opdat zo'n ramp in de toekomst niet zal voorkomen.

God wordt hier dus neergezet als beschermer van de stad en de mensen die in de stad wonen. De overstroming wordt door Van Linden ook gezien als zowel een straf van God, als een straf van de rivieren. Van Linden doet daarom een oproep aan de mensen om een goed leven te leiden, zodat dit in de toekomst niet weer zal gebeuren. Hierbij spreekt hij geen individuen aan, maar de hele gemeenschap. Dit leidt dan ook tot het laatste en belangrijkste punt, namelijk de gemeenschap. Dit is namelijk het punt dat wordt ondersteund door voorgenoemde aspecten van het gedicht. De stad, de mensen en de godsdienst dragen ieder bij aan één groter doel. Dit doel is de gemeenschap. Van Linden probeert met zijn gedicht de gehele bevolking van Den Bosch te bereiken en hen aan te zetten tot het in stand houden van een goede gemeenschap. Hij is van mening dat het voorkomen van een nieuwe ramp de verantwoordelijkheid is van iedereen in Den Bosch, dus van de gehele gemeenschap. Door de ramp is deze gemeenschap uit elkaar getrokken en zelfs voor de bededag, zo zegt Van Linden, kunnen zij niet samenkomen in de kerk, dus er is geen geheel.

In de Bossche gemeenschap zijn mensen met elkaar verbonden door de stad en hun religie. Eerder was al gezegd dat de voorbeeldverhalen over verschillende mensen ervoor dienden om medelijden te wekken. Door dit medelijden zouden mensen dan inzien dat het belangrijk was om elkaar te helpen. Ook toonde Van Linden in deze voorbeelden dat God mensen in nood zou helpen, door hen op wonderbaarlijke wijze te redden. Van Linden doet daarom ook een aanroep aan alle mensen om goed te leven. Hij spreekt hier niemand in het bijzonder aan, maar richt zich op het collectief. Hij benadrukt dat de schuld van de ramp bij de gehele gemeenschap van Den Bosch ligt en niet bij een enkele persoon. God straft de hele stad als de inwoners zich niet als goede christenen gedragen.

Wel beaamt Van Linden dat God niet enkel straft, maar ook beschermt. Hij zorgt ervoor dat velen de ramp overleven, opdat zij in de toekomst een beter leven zullen leiden. Er wordt dus een oproep aan iedereen gedaan om zich als goede christenen te gedragen door goed te bidden en elkaar te helpen, zodat de stad opnieuw opgebouwd kan worden en de mensen in het vervolg veilig en gelukkig in Den Bosch kunnen leven.

Ook zouden zij geen eten, dieren of een kerk hebben. Zonder de mensen zouden de gebouwen ook geen nut hebben. God heeft de gebouwen gered, maar heeft de mensen laten zien hoe het is om zonder eten te zitten. Er wordt duidelijk dat een stad en een gemeenschap bestaat uit verschillende onderdelen. Als er een onderdeel uitvalt, kan de gemeenschap niet meer functioneren zoals dat hoort. Dit is ook iets dat Van Linden probeert te laten zien. Daarom moet iedereen in de gemeenschap zich goed gedragen, zodat de samenleving wel weer goed zou kunnen functioneren.

Conclusie

Om alles nog kort samen te vatten, kan het gedicht van Van Linden over de watersnoodramp in Den Bosch van 1757 worden opgedeeld in drie delen. Ten eerste is er de fysieke stad, dus de gebouwen en de muren. Gebouwen worden vaak vergeleken met de hoogte van het water, door te verwijzen naar dakramen of kelders. Gebouwen die belangrijk zijn voor het volk worden verwoest en onbruikbaar, wat dus een groot probleem vormt voor de inwoners van de stad. Van Linden benadrukt een wisselwerking tussen mensen en gebouwen in de stad.

Vervolgens zijn er de mensen die in de stad leven. Deze mensen worden gerepresenteerd door verschillende voorbeelden van mensen die zich moeten redden in de watersnoodramp. Deze voorbeelden dienen als een synecdoche voor de massa. De gemeenschap wordt aangesproken, maar er worden individuen genoemd. Hier gaat het om voorbeelden die medelijden proberen te wekken en mensen te stimuleren om elkaar te helpen. Andere voorbeelden proberen het volk iets te leren. Vaak wordt hierbij ook een nadruk gelegd op de invloed van God. God beschermt de mensen en de stad en staat dus boven beide onderdelen.

Religie is in het gedicht belangrijk. Van Linden maakt duidelijk dat de ramp een straf aan de gemeenschap is, maar ook dat God bereid is de mensen te helpen. Volgens Van Linden moeten de mensen wel beter gaan leven, zodat een ramp als deze niet meer terugkomt. Alles wijst dus naar een samenkomend begrip, de gemeenschap. Van Linden schrijft zijn tekst om een gemeenschap te creëren, waarin iedereen zijn rol op een morele, goede manier vervult. Hij zet mensen ertoe om samen tot God te bidden en voor elkaar te zorgen, zodat de burgers in het vervolg niet gestraft zullen worden. Dit is niet iets dat men alleen kan doen, dit moet samen. God bestraft en beschermt de samenleving, niet zozeer het individu.

Bibliografie

- Duiveman, A. (2019). 'Praying for (the) Community: Disasters, Ritual and Solidarity in the Eighteenth-Century Dutch Republic'. In *Cultural and Social History The Journal of the Social History Society*, 16:5, pp. 543-560. Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group.
- Hodges, E. (2008) *Urban Poetics in the French Renaissance*. Aldershot: Ashgate publishing.
- Jensen, L. (2018). *Wij tegen het water. Een eeuwenoude strijd*. Nijmegen, Uitgeverij Vantilt.
- Juneja, M., & Mauelshagen, F. (2017). 'Disasters and Pre-industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives'. In *The Medieval History Journal*, 10, pp. 1-31. London: SAGE Publications.
- Lavocat, F. (2012). 'Narratives of Catastrophe in the Early Modern Period: Awareness of Historicity and Emergence of Interpretative Viewpoints'. In *Poetics Today* 33:3-4, pp. 254-299. North Carolina: Duke University Press.
- Linden, H.L. van (1757) *Gedenk-zuyl van het Verschrikkelykste en Hoogste Water in s' Hertogenbosch, voor en op den algemeene Dank-Vast en Bede-dag in de Verëenigde Nederlanden gevierd den 16. February 1757.*'s-Hertogenbosch: J. Palier.
- Nünning, A. (2012) 'Making Crises and Catastrophes – How Metaphors and Narratives shape their Cultural Life'. In C. Meiner & K. Veel (red.), *The Cultural Life of Catastrophes and Crises: Facts, Forms, Fantasies*, pp. 59-88. Berlijn & New York: De Gruyter.
- Rohr, C. (2007). 'Writing a Catastrophe. Describing and Constructing Disaster Perception in Narrative Sources from the Late Middle Ages'. In *Historical Social Research*, Vol. 32, 3 (121), *Historical Disaster Research. Concepts, Methods and Case Studies*, pp. 88-102. Mannheim: Leibniz Institute for the Social Sciences.
- Schenk, G.J. (2007). 'Historical disaster research: state of research, concepts, methods and case studies'. In *Historical Social Research*, 32 (3), pp. 9-31. Mannheim: Gesis- Leibniz Institute for the Social Sciences.